

Ola Lindberg

Argumentation och försvarsattityder

Jonathan Glover säger i början av boken *"Causing Death and Saving Lives"* att man endast kan argumentera i moralfrågor tills man nått en "ultimate principle", ett skäl för vilket inget annat skäl kan ges. Här måste diskussionen stanna förutsatt att parterna kan acceptera konsekvenserna av sina ställningstaganden. Engelskans "ultimate principle" kommer jag här att kalla "moraliskt axiom". Ett moraliskt axiom kan vara t ex att lidande i möjligaste mån måste undvikas. Ett annat att mänskligt liv på inga villkor får kränkas och att det därför alltid är fel att döda. Man kan nu se att utifrån dessa båda moraliska axiom är det inte i sig fel med krig. Krig måste undvikas i det första fallet därför att det orsakar ett omätligt lidande (såvida det inte antas nödvändigt med ett krig för att undvika ett ännu större lidande). Enligt det andra axiomet är krig inte försvarbart därför att det under alla omständigheter är fel att döda andra människor.

Nu säger Glover att ett moraliskt axiom inte kan försvaras och att diskussionen måste stanna när man nått ned till axiomet därför att det ju inte kan bevisas (s 23-26). Det är helt rimligt att när det gäller värderingar så måste det någonstans finnas en grund som inte vilar på någonting annat. Men jag kan för den skull inte hålla med om att moraliska axiom vare sig kan angripas eller försvaras. Jag vill här försöka visa att det finns ett sätt att vederlägga vissa till synes oantastliga moraliska axiom. Jag måste då bara tillägga att jag inte menar mig ha åstadkommit någonting strikt logiskt i stil med påvisandet av en motsägelse när jag talar om att vederlägga ett moraliskt axiom. Men jag lutar i och för sig också åt uppfattningen att arten av en föreslagen lösning är av underordnad betydelse så länge den har relevans för problemet ifråga. Det är i själva verket en underförstådd poäng i det resonemang som jag ska utveckla att man riskerar att gå miste om viktiga upptäckter om man tar för allvarligt på gränser mellan olika discipliner och ämnen.

Min kritik mot Glover är att han begår ett misstag när han enbart förlitar sig på intellektuella argument. Det kan hänga samman med att han inte upptäckt att bakom våra åsikter och ställningstaganden ligger mycket av känslomässiga orsaker som berättar något viktigt om vår personlighet och vår barndom.

Såsom Glover tänker sig en argumentation i moralfrågor är man förhindrad att tex komma åt en konsekvent argumenterande fascist som anser att det är rätt att vissa människor behandlas grymt och kanske t o m mördas. Man kommer inte ens åt honom teoretiskt eftersom ett moraliskt axiom, som jag förutsätter att han oantastligt framför, inte kan vederläggas. Såvitt jag förstår är det här den gängse uppfattningen. Den framförs exempelvis också av Bertrand Russell i *Västerlandets filosofi*.

Det som fascisterna hävdar kan vi självfallet ogilla men så länge det förhållandet gäller att axiomet är oantastligt så kommer vi inte åt grunden i hans system och riskerar dessvärre att hållas i okunnighet om orsakerna till att någon är i stånd att argumentera för någonting så grymt och destruktivt. Det här förhållandet upphör emellertid så snart vi släpper tvånget att behandla axiomet som oantastligt. Man kan då öppna dörren mot de insikter som förvärvats inom psykologin och behöver inte gå som katten kring het gröt.

Situationen blir nämligen en annan om man inser att den som är fascist eller fanatiker av annat slag hyser hatiska och människofientliga åsikter av djupt personliga skäl. Han (eller hon) har själv sedan tidig barndom blivit grymt och känslolokalt behandlad av i första hand sina föräldrar och kanske övrig omgivning och i brist på någon att ge uttryck för sin smärta åt har han måst tränga bort minnet av sitt eget lidande och i dess ställe har hatet entydigt vuxit fram. Det är därför han är fascist eller extremist och fanatiker av vad slag det vara må. Om han alltså hade kunnat komma i kontakt med sina egna bortträngda känslor av svaghet, utsatthet, förtvivlan och hjälplöshet så skulle han inte längre ha behov av att hålla sig till hatiska och extrema åsikter.

Jag är medveten om att det som jag nu sagt om att extrema och hatiska åsikter har sitt upphov i övergrepp och känslolokala från föräldrarna väcker tvivel och oro hos många. Jag kan inte utförligare behandla frågan här utan hänvisar till den schweiziska psykoanalytikern Alice Miller och i synnerhet hennes bok *I begynnelsen var uppfostran* som mycket ingående tar upp de här sakerna. Rent allmänt törs jag påstå att ett stort antal psykologer

och psykoterapeuter stöder tanken att det är i barndomen som vår personlighet formas och således även våra grundläggande värderingar.

Men, kanske någon nu invänder, även om premisserna är riktiga och extrema åsikter således har sina rötter i barndomen, kan vi för den skull godta den här sortens argumentering som bygger på antaganden om dolda motiv och hur ska vi kunna skilja moraliska axiom som är försvarsattityder från de som inte är det?

Jag tror, för att besvara den första frågan, att vi inte bara kan utan i själva verket hela tiden använder oss av det här sättet att tolka andra människor på i det dagliga livet. I olika sammanhang drar vi oss ofta för att säga som det innerst inne är. Det kan ha helt naturliga orsaker. Oftast väljer vi också att inte blottställa andra som kan antas göra på det här sättet. Vi godtar i allmänhet de skäl som någon anför om vi inte har särskilda orsaker att gå ett steg längre. Men när det gäller våra närmaste tror jag att vi ofta tolkar varandra på det här sättet. Ibland händer det att någon närstående säger sig inte vilja göra något som jag vet skulle vara utvecklande och bra för honom eller henne. Själv anar jag att det är osäkerhet som ligger bakom och jag kan då också eventuellt ge det stöd som behövs för att den andre ska våga. Exemplet är ganska triviale och skiljer sig i flera avseenden från det mer dramatiska med den argumenterande fascisten. Men det finns en avgörande likhet. I båda fallen rör det sig om personer som medvetet eller omedvetet faktiskt inte menar vad de bokstavligen säger och den som inte förstår det går miste om möjligheten att kommunicera. Man missar hela poängen.

Då inställer sig frågan om de här sakerna inte också borde ges inträde på den rent intellektuella argumenteringens område och om risken inte annars är att det uppstår ett glapp mellan verklighet och argumentering. Vi får i våra intellektuella kategorier ett kliniskt instrument som är alltför renat för att kunna hantera den verklighet som det ursprungligen varit avsett för. Detta är just Glovers dilemma. Hans intellektuella kategorier förbjuder honom att se det mest centrala hos den till synes så skickligt argumenterande fascisten: desperationen i själva hans position. För så länge den teoretiska möjligheten föreligger att fascisten ska komma i kontakt med sin bortträngda smärta (och den föreligger så länge han lever) så finns också möjligheten att visa att ingen egentligen väljer att bli fascist utan att det är svaret på ett grymt och tragiskt händelseförlopp i en människas tidiga barndom. Att

vara fascist eller fanatiker av vilket slag som helst är psykologiskt självvederläggande. En argumentationsteori som förbiser detta tror jag missar någonting väldigt viktigt.

Det skulle kunna visa sig att konsekvenserna i vissa bestämda fall blir så absurda eller svårbemästrade att det blir nödvändigt att avstå från den här typen av argumentering. Men det är ändå inte samma sak som att generellt ställa axiomet över all diskussion.

Nu fanns det en invändning till. För hur ska alla vi som inte är psykodynamiskt skolade psykologer ha en chans att skilja moraliska axiom som är uttryck för rena försvarsattityder från de som inte är det? Måste det inte här uppstå en djungel av oöverstigligen svårigheter?

Jag tror inte att det uppstår några oöverstigligen svårigheter så länge vi inte väntar oss för mycket d v s så länge vi avstår från ambitionen att i ljuset av de här upptäckterna skapa ett heltäckande system. Jag vill understryka att jag inte sagt mer än att vissa moraliska axiom är självvederläggande därigenom att ingen frivilligt intar dem. Det är enbart den insikten jag velat ge utrymme för och de svårigheter som helt riktigt medföljer psykoanalytiska rön tror jag utgör en utmaning för filosofer och allehanda vetenskapsmän att ta sig an.

Kanske kan man utan att lägga några onödiga värderingar i själva orden säga att jag argumenterat för ett öppet system. Ett system där man i moralfrågor argumenterar med hänsyn till psykologiska rön och där man inför ett sätt att vederlägga en ståndpunkt som bara kan användas i vissa fall och då sannolikt mot nekandet hos den som intar ståndpunkten. Glovers system är slutet i den bemärkelsen att de kriterier som erkänns för vederläggning inte behöver ta hänsyn till några psykologiska rön om orsakerna till att någon hyser vissa grundläggande åsikter. Detta system har praktiska fördelar men det belastas av att det måste blunda för den (förhoppningsvis) växande insikten om den tragiska och grymma verkligheten bakom hårda och fanatiska åsikter. □

Litteratur

- Glover, Jonathan, *Causing Death and Saving Lives*, Penguin Books, Harmondsworth, 1977
Miller, Alice, *I begynnelsen var uppfostran*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1984.